

Джерела

Вісник КНУ 2005: Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Математика. Механіка. – Вип. 13-14. – К., 2005. – 119с. – ISBN 1684-1565.

Статья посвящена рассмотрению основных функций – текстообразующей, информативной и прагматичной – синтаксических конструкций, которые являются характерными для текста научно-экспериментальной статьи. Здесь обращено внимание на устоявшиеся лексико-грамматические соединения, которые формируют часть предложения или абзаца, на типичные синтаксические структуры, которые служат для описания наблюдения, эксперимента и его результата.

Ключевые слова: научный текст, научно-технический подтекст, научно-экспериментальная статья, синтаксис.

The article is devoted to the consideration of the basic functions – text-formative, informative, pragmatic and syntactic constructions which are typical for the text of the research and experimental article. The attention is paid to the set lexical and grammatical combinations which form part of suggestion or paragraph, to the typical syntactic structures, which serve for the description of the supervision, experiment and his result.

Keywords: scientific text, scientific and technical subtext, research and experimental article, syntax.

Надійшла до редакції 15 вересня 2010 року.

Ганна Леймонченко

ББК 81.2Англ-7

УДК 811.111'23

**ПАРАВЕРБАЛЬНІ Й НЕВЕРБАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ,
ПРЕДСТАВЛЕНІ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ**

У статті розглянуто особливості паравербальних та невербальних засобів комунікації. Дуже важливим аспектом є вивчення невербальної інформації в художній творчості, де вона служить умовою ефективного розвитку особистості. Надається характеристика невербальної комунікації та основних пара- й невербальних засобів передачі емоційного стану персонажів художніх творів.

Ключові слова: комунікація, комунікативний простір, кінетичні засоби, паралінгвістика.

Орієнтація сучасного лінгвістичного пізнання на людину як мовну особистість ставить акцент на комунікативній діяльності індивіда. Серед пріоритетних сьогодні досліджень проблем комунікації окреме місце належить вивченню специфіки мовного й мовленнєвого втілення комунікативної поведінки людини. Встановлено, що поведінка людини зумовлена потребою виражати себе через прості дії і рухи тіла. Ця поведінка дискретна, в ній можна виділити довгі послідовності відособлених подій. Кожній такій події відповідають особливі правила і ритми. Велика частина поз, які людина приймає, і рухів, які вона робить, відтворювалися нею тисячі років. Майже всі вони відтворювалися неусвідомлено, спонтанно і без самоаналізу. Спонтанна невербальна поведінка поступово доповнюється символічною мімікою, жестами, інтонаціями, позами, використання яких засноване на культурному, груповому, ситуативному узгодженні й неможливе без попереднього навчання.

Структура, зміст і форма невербальної поведінки, її актуалізація обумовлені багатовіковою практикою спілкування. У спілкуванні обов'язково розвертатиметься пізнання однієї особи іншою, виявлятиметься і змінюватиметься відношення. Невербальна поведінка партнерів одночасно виступає як умова пізнання їх особ, виникнення стосунків, як своєрідна форма звернення один до одного [Екман 2010].

Одним із завдань сучасного мовознавства, а також лінгвокультурології як науки, що вивчає взаємодію мови і культури, є вивчення невербальних засобів комунікації з точки зору знакової будови національних систем невербальних кодів і, відповідно, вивчення цього феномена на матеріалі різних мов. Таким чином, для сучасної лінгвістичної науки вивчення паравербальних засобів комунікації й їх знаково-системної будови в художньому тексті є актуальним.

Мета нашого дослідження полягає у вивченні невербальних засобів комунікації з точки зору їх актуалізації у художньому тексті.

Досягнення поставлених у роботі цілей передбачає вирішення наступних завдань:

- 1) виявити та диференціювати невербальні засоби комунікації, що беруть участь у реалізації відносин комунікантів;
- 2) розробка принципів і способів семантичного опису невербального коду і відповідних мовних одиниць в художньому тексті;
- 3) розгляд паравербальних засобів комунікації як засобу відтворення природного розумового процесу.

Наприкінці ХХ століття з'явився новий напрямок у дослідженні – паралінгвістика, тобто дослідження невербальних засобів. Проблема інтерпретації невербальних аспектів міжособистісного спілкування не нова, але детально її стали розробляти лише в 60-х роках ХХ століття: Н. Арутюнова, І. Горелова, М. Колшанський, В. Лабунська, А. Пиз, І. Стернін та ін. За твердженням психологів, 60-80% комунікації відбувається з використанням невербальних засобів, значущість у спілкуванні міміки, жестів становить 55%, інтонації – 38%, слів – 7%, більше 90% інформації у перші секунди спілкування передається невербальними засобами.

Як зауважує І. Стернін, паравербальні засоби виконують функції “навмисної чи ненавмисної передачі інформації”, впливають як на співрозмовника (свідомо чи несвідомо), так і на мовця [Стернін 2001]. Наприклад, вживання паралінгвістичних засобів при встановленні контакту між співрозмовниками може розкривати, певним чином, мету спілкування, стосунки між співрозмовниками, їх соціальний статус.

На нашу думку, слід розрізняти паравербальні та невербальні засоби комунікації, а також з'ясувати їх роль у комунікативному процесі. До паравербальних засобів зараховуємо такі, що утворюються за допомогою голосу та інтонації, ґрунтуються на тональних і тембрових особливостях мови. За допомогою інтонаційних засобів (мелодики, логічного наголосу, пауз, тону, тембру голосу, темпу мовлення) свідомо чи несвідомо передаються думки, почуття, настрої мовця. Невербальні засоби представлені різними кінетичними засобами – рухами, жестами, поставою, мімікою, що супроводжують спілкування [Крейдлін 2002]. Жести і міміка тісно пов'язані між собою.

Найвиразнішим і найуживанішим засобом невербаліки є жест. Саме класифікації і характеристики жестів присвячено чи не найбільше праць з проблеми цього виду комунікації.

Встановлено, що жестикуляція збільшується при емоційному піднесенні. Вона підсилюється тоді, коли суб'єкти мають поганий зворотний зв'язок і певні труднощі при передаванні інформації один одному [Лабунская 1999]. Виокремлюються жести, якими користуються разом із мовою, й такі, що називаються самостимулюючими. Їхне чергування робить спілкування цікавішим та емоційнішим.

Під час нашого дослідження ми встановили, що жести бувають: 1) *умовні*, прийняті етносом і зрозумілі лише йому (наприклад, етикетні засоби при спілкуванні); 2) *підкреслювальні*, які допомагають краще зрозуміти думку, виражену вербальними засобами; 3) *ритмічні*, які мають місце при розгубленості мовця, коли він не знає, як точно висловити те, що хоче сказати (розведення руками, знизування плечима), та ін.

Наприклад, гучність голосу, особливо динаміка змін цього параметра в часі, – важливий акустичний засіб кодування невербальної інформації [Крейдлін 2002]. Так, для печалі характерна низька гучність голосу, а для гніву – збільшена:

Ayamonn [lowing his book to his lap – angrily]. Go on – finish what you started to say: runnin' after who? (Sean O'Casey);

Margaret's voice is both rapid and drawling. Sometimes she intersperses the lines with a little wordless singing, such as “Da-da-daaaa!” (Tennessee Williams).

Велика гучність голосу поєднується з вираженою спонукальною силою вислову і часто служить наміру вплинути на співбесідника. Говорити голосніше буває легше, якщо одночасно підвищувати частоту (це і є розмова на “підвищених тонах”):

Ayamonn [sharply]. What have you got against the girl? (Sean O'Casey);

'Well ..., 'rumbled Dr Breed expansively, 'how do you like us, now that you've been with us – how long? Almost a year?' (Kurt Vonnegut).

Мала гучність голосу в процесі спілкування частіше всього асоціюється зі стриманістю, скромністю, ваганням, браком життєвої сили. Часто слово, виголошене тихим голосом на тлі гучної мови, залучає до себе більше уваги, ніж слово, посилене криком:

'The trouble with the world was,' she continued hesitatingly, 'that people were still superstitious instead of scientific' (Kurt Vonnegut);

– Я зла не причиню! – говорив Вова проникновено и тихо (Дмитрий Липскеров).

Середньо статистичні характеристики темпу мови людини істотно змінюються з віком внаслідок послаблення активності процесу артикуляції [Пиз 1995]. Можна говорити про темп мови як про індивідуальну особливість, пов'язану перш за все з характеристиками темпераменту людини. Швидкий темп мови може свідчити про імпульсивність, упевненість в собі, а спокійна повільна манера вказує на незворушність, розсудливість, ґрунтовність:

– Какой? – бесстрастно спросил секретарь (Дмитрий Липскеров).

Ситуативні зміни властивого людині індивідуального темпу мови дозволяють судити про зміну її стану. Так, люди починають говорити швидше, коли вони схвильовані, коли говорять про свої труднощі, хочуть в чомусь переконати співбесідника або умовити його. Повільна мова може свідчити про втому, пригнічений стан або погане самопочуття. Відкриті, чутливі душею люди, як правило, змінюють висоту свого голосу. Якщо висота голосу стабільна, це погано впливає на тих, хто слухає.

Важливою ознакою культурної людини є вміння робити паузи під час розмови. Найчастіше слова промовляють швидко. Небагато людей вміють спеціально використовувати паузу, щоб вона впливала на слухачів. Нерідко пауза свідчить про те, що думка відстає від мови, а, можливо, й про її відсутність у конкретній ситуації. Уміння тримати паузу іноді виступає незамінним засобом ведення розмови. Декілька

секунд мовчання можуть бути красномовнішими за слова, вони допомагають зібратися з думками, дають можливість опанувати себе, залучити або перемкнути увагу [Горелов 2003]. Уміння слухати паузу, інтерпретувати причини мовчання дозволяє отримати важливу додаткову інформацію в процесі спілкування.

Карл-Йозеф Цумбруннен не квапився і мовчки пив перецукроване молдавське вино, хоч йому й не відлягало від серця (Юрій Андрухович);

Ayamonn. And I insist that you go with me. Is the Saint Frigid more to you than the sinner Ayamonn? Would you rather go to the meeting than come to see me? [A pause]. Would you, would you, Sheila? (Sean O'Casey).

Довірливому, емпатійному співпереживальному спілкуванню, звичайно, сприяють експресія людського обличчя, міміка та пантоміміка. Під останньою розуміють виразні рухи всього тіла. Поза людини є сигналом упевненості або невпевненості в собі, свідченням настороженості чи спокою [Коццолино 2009]. Якщо людина всім тілом повернута до інших, нахилена до співрозмовника, голову тримає прямо, погляд відкритий, то вона уважно, зацікавлено сприймає того, з ким спілкується.

I теper ці два чувака постали перед Юрком, нерішуче переминаючись із ноги на ногу (Любомир Дереш);

Друзі сиділи поруч із нею за столом, не знали, куди подіти руки, нервували й пітніли (Сергій Жадан).

Експресивно-мімічні засоби спілкування також несуть багато інформації. Передусім вони свідчать про емоційний стан людини і дають змогу поєднати передачу індивідуального переживання з прийнятою в даному суспільстві системою еталонів. Тому такі сигнали зрозумілі для більшості людей. І, нарешті, експресивно-мімічні засоби є певним індикатором ставлення однієї людини до іншої [Лабунская 1999].

Велику увагу серед усіх експресивних засобів приділяють посмішці. Посмішки бувають живі та мляві, сором'язливі та грайливі, хитрі та доброзичливі. Проте посмішка не завжди сигналізує про доброзичливе ставлення людини.

Margaret turns with a smile. Why are you so catty? (Tennessee Williams);

Официантка скромно и с достоинством улыбнулась – так улыбнулся бы ассистент Дэвила Конперфида: voila! (Катя Метелица).

Контакт очей є основою довірливого, культурного спілкування. З нього, як правило, починається ділова чи інтимна розмова. Відомо, що зіниці в людини розширюються, коли її щось зацікавило. Іноді під час спілкування з одними людьми ми відчуваємося приємно, а з іншими — відчуваємо роздратування, навіть тривогу. Дуже часто це пов'язано з "поведінкою" очей, з тим, як на нас дивляться: прямо, зверху вниз чи знизу вгору, короткочасним чи тривалим поглядом [Бенвенист 2002]. Через погляд ми відчуваємо недобррозичливість, оцінювання, задрість або ж, навпаки, інтерес, увагу, зацікавленість. Під поглядом однієї людини нам робиться тепло і приємно, а під поглядом іншої — незручно, боляче, бо її очі нас начебто відштовхують.

Главное – взгляды людей – ищущие, жадные, оценивающие. В них не пустое любопытство наблюдателя, в них – активный вопрос (Катя Метелица);

На концерт прийшли представники муніципалітету, делегація від української діаспори та кілька феміністок, котрі дивились та тубу з неприхованою ворожістю (Сергій Жадан).

Якщо людина нещаслива або хоче щось приховати, її очі зустрічаються з вашими рідко, десь близько третини часу спілкування. Довго (до двох третин всього часу) люди дивляться один на одного, якщо їм приємно бути разом. Таке буває й тоді, коли в них ворожі стосунки. Вважається, що для того, щоб взаємини були добрими, доцільно дивитися в очі одне одному 60-70% часу спілкування. Робити це, як відомо, можна по-різному. Повністю відкриті очі свідчать про чутливість, зацікавленість. Прикриті очі є ознакою байдужості, втоми, інертності, зверхності тощо. Прямим поглядом найчастіше показують інтерес, довіру, бажання вступити в контакт. Погляд збоку — це, скоріше, недовіра, скептицизм. Якщо людина дивиться знизу вгору, це часто означає, що вона агресивно збуджена або ж готова підкоритися, прислужитися [Mehravian 1972]. Якщо погляд спрямований згори вниз, це свідчить про бажання підкреслити свою зверхність, презирство. Іноді людина ухиляється від погляду не тому, що хоче щось приховати, боїться чогось, а тому, що сором'язлива, невпевнена в собі, цнотлива.

«Здоров», – оборотил свой взгляд изнутри наружу генерал, поднимая глаза то вверх, то вниз (Дмитрий Липскеров);

На певній стадії розмови урядник таки згадував про нього і, водянисто дивлячись кудись униз, обіцяв посприяти (Юрій Андрухович);

Коммунальщик запищал тоненько, почти фальцетом, сощурился глаза и оборотившись всем лицом к небу (Дмитрий Липскеров).

Отже, контакт очей сприяє комунікативній взаємодії людей — діловому, соціальному та інтимному спілкуванню, задоволенню їхніх емоційних сподівань і потреби у збереженні своєї гідності, дотриманню етичних норм і правил.

Наведені нами приклади відповідають інтенсивним проявам стану і представляють досить очевидну інформацію для розпізнавання емоційних станів людини. Значно складніші для розпізнавання ті вирази, які відповідають перехідним станам. Для вирішення такої задачі обличчя прийнято ділити на такі частини: верхня частина — це лоб, включаючи брови; середня частина — це ділянка очей, носа, щік, верхньої губи; нижня частина — рот і підборіддя [Пиз 2009].

Численні експерименти показали, що верхня частина лица контролюється людиною більше, ніж нижня. За нижньою частиною краще всього розпізнається радість, страждання, але насилу визначається здивування. За середньою частиною лица успішно ідентифікується здивування, страждання, радість, страх. Найбільші труднощі у спостерігача виникають при розпізнанні емоцій за верхньою частиною лица.

Губи людини особливо експресивні. Щільно стислі губи виражають рішучість, завзятість, підкреслену стриманість; зігнуті – сумнів або сарказм; напівзімкнені вказують не лише на здивування, але і на нездатність в даний момент прийняти рішення, а також на розслаблення, пасивність.

'Now I came home from work and she asked me the same question, and all I can say is –

'Miss Pefko shook her head and let her crimson lips flap slackly – 'I dunno, I dunno, I dunno' (Kurt Vonnegut);

Он уже не пицал на луну, а просто, сжав бесцветные губы, вперял свои глаза в никуда, в какое-то одному ему ведомое пространство (Дмитрий Липскеров);

– Ну-ну-ну... – Иррка склала губи бантиком. – Та всім цікавлюся, а ти? (Любомир Дереш).

Говорячи про точність сприйняття експресії обличчя, необхідно відзначити, що окремі мімічні зони лоба, очей, рота, лівої і правої половини обличчя діють як ланки одного ланцюга, внаслідок чого має сенс розглядати не лише їх приватні характеристики, але й цілісну мімічну активність [Пиз 2009]. Цілісність міміки є головним елементом експресивної поведінки людини, тому зміна якого-небудь компонента мімічної структури призводить до зміни всього її змісту.

Таким чином, експресія обличчя, міміка несуть інформацію про стан людини, демонструють її відношення до іншої, забезпечують зворотним зв'язком, коментують мовну поведінку. Обличчя – це найпотужніший передавач інформації, оскільки лицьові м'язи швидко скорочуються і розслабляються відповідно до стану людини, створюючи мінливі по структурі вирази, які в той самий час відрізняються наявністю постійних ознак. Багатозначність і одночасно однозначність міміки є її основними параметрами як елементу експресії людини і визначають її функції в процесі комунікації.

Успіх будь-якого контакту в значній мірі залежить від уміння встановлювати довірливий контакт із співбесідником, а такий контакт залежить не стільки від того, що людина говорить, скільки від того, як вона тримається [Екман 2010]. Саме тому особливу увагу слід звертати на манеру, позу і міміку співбесідника, а також на те, як він жестикулює.

Розуміння мови міміки та жестів дозволяє більш точно визначити позицію опонента. Читаючи жести, відбувається зворотна дію, котра грає визначну роль в цілісному процесі ділової взаємодії, а сукупність жестів є важливою складовою такого зв'язку.

Отже, різні форми невербальної поведінки використовуються для виділення чи акцентування вербального повідомлення, для посилення якої-небудь частини повідомлення, для пояснення мовчання, для додавання нової інформації до висловлення чи для переключування вербального повідомлення. Чутливість до невербальних повідомлень вимагає концентрації і розвивається в процесі тренування.

Однією з необхідних складових успішної комунікативної діяльності людини постає її вміння гнучко користуватися як вербальним, так і невербальним кодом в умовах зміни комунікативного оточення. Дослідження принципів взаємодії вербального та невербального комунікативних кодів залежно від комунікативного оточення видається перспективним напрямом розвитку сучасної лінгвістики.

Література

- Аркальєв 2008: Аркадьєв, П. М. Семиотическая концептуализация тела и его частей [Текст] / П. М. Аркадьєв, Г. Е. Крейдлин, А. Б. Летучий // Вопросы языкознания. – 2008. – №6. – С. 78-97.
- Бахтин 1979: Бахтин, М.М. Эстетика словесного творчества [Текст] / М.М. Бахтин. – М.: Наука, 1979. – 423 с.
- Бенвенист 2002: Бенвенист, Э. Общая лингвистика [Текст] / Э. Бенвенист. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 448 с.
- Горелов 2003: Горелов, И. Н. Избранные труды по психолінгвистике [Текст] / И. Н. Горелов. — М.: Лабиринт, 2003.
- Коццолино 2009: Коццолино, М. Невербальная коммуникация. Теория, функции, язык и знак [Текст] / М. Коццолино. – Х.: Изд-во «Гуманитарный Центр», 2009. – 248 с.
- Крейдлин 2002: Крейдлин, Г. Е. Невербальная семиотика [Текст] / Г. Е. Крейдлин. – М., 2002.
- Лабунская 1999: Лабунская, В. А. Экспрессия человека: общение и межличностное познание [Текст] / В. А. Лабунская. – Ростов н/Д., 1999.
- Пиз 1995: Пиз, А. Язык жестов: как читать мысли других людей по их жестам [Текст] / А. Пиз. – М.: Ай-Кью, 1995. – 257с.
- Пиз 2009: Пиз, А., Пиз, Б. Новый язык телодвижений. Расширенная версия [Текст] / А. Пиз, Б. Пиз. – М.: Эскмо, 2009. – 416 с. 10.
- Стернин 2001: Стернин, И. А. Введение в речевое воздействие [Текст] / И. А. Стернин. – Воронеж, 2001. – 252 с.
- Экман 2010: Экман, П. Психология лжи. Обмани меня если сможешь [Текст] / П. Экман. – СПб.: Питер, 2010. – 304 с.

Birdwhistell 1952: Birdwhistell, R. Introduction to Kinesics [Text] / R. Birdwhistell. – 1952.

Mehrabian 1972: Mehrabian A. Nonverbal communication [Text] / A. Mehrabian. Aldine-Atherton, Chicago, Illinois. – 1972.

Pease 2006: Pease A. The Body Language. How to Read Other's Thoughts by Their Gestures [Text] / A. Pease. – 2006.

В статье рассмотрены особенности паравербальных и невербальных средств коммуникации. Очень важным аспектом является изучение невербальной информации в художественном творчестве, где она служит условием эффективного развития личности. Предоставляется характеристика невербальной коммуникации и основных пара- и невербальных средств передачи эмоционального состояния персонажей художественных произведений.

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативное пространство, кинетические средства, паралингвистика.

The features of paraverbal and nonverbal means of communication are considered in the article. The study of the nonverbal information is very important for fiction works, where it is served as the main condition of the effective development of personality. The description of nonverbal communication and the transmission of fixed nonverbal assets of characters' emotional states in fiction works are presented.

Keywords: communication, communicative space, kinetic facilities, paralinguistics.

Надійшла до редакції 7 вересня 2010 року.

Наталія Мараховська

ББК Ш100

УДК 81'11

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВИМІР ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню політичної комунікації з лінгвістичної точки зору. Зокрема висвітлено лінгвістичний аспект визначення, функцій та типових рис цього виду комунікації.

Ключові слова: політична комунікація, політична лінгвістика, політичний текст, політико-лінгвістичні дослідження.

Політична комунікація – така ж давня, як влада і політика. Дослідження політичної комунікації сягають ще часів Арістотеля. Мудреці століттями писали про цей вид комунікації, від Макіавеллі в Італії до Т. Джефферсона в Америці. Її роль в політичному житті суспільства порівнюють, за образним висловом французького політолога Ж.-М. Коттре, зі значенням кровообігу в організмі людини.

Як зазначає А. Загнітко, політика й ідеологія не можуть бути нейтральними до мови як найрепрезентативнішої ознаки людського суспільства, тому що не можуть існувати незалежно від людей, людської спільноти. Репрезентуючи собою сукупність ідей, які виражають зацікавлення, мету і завдання відповідних класів, політика опрацьовується на ґрунті накопиченого мисленнєвого матеріалу й активно впливає на суспільство, пришвидшуючи або гальмуючи його розвиток. Політика народжується, розвивається в суспільстві, у процесі діяльності людей, за своєю природою вона відображається у мові, тому що людське суспільство, перебіг його життя не можуть існувати поза мовою [Загнітко 2007]. Однак зовсім недавно політична мова і політична комунікація стали предметом лінгвістичних досліджень. Тому явище політичної комунікації, безсумнівно, є одним з актуальних питань сучасної політичної лінгвістики.

Метою нашої статті є встановлення теоретичних засад лінгвістичного дослідження політичної комунікації. Мета зумовлює потребу розв'язання таких завдань: описати сучасні підходи до визначення та дослідження політичної комунікації; визначити комунікативно-функціональну сутність політичної комунікації.

Актуальність даної теми зумовлена кількома чинниками: по-перше, лінгвістичний підхід до вивчення політичної комунікації є новітнім явищем, що потребує вивчення. По-друге, з етапом перебудови зміна політичної ситуації визначила мову політики об'єктом наукових розвідок. По-третє, лінгвістичний аналіз політичних текстів потрібен для реалізації таких практичних цілей, як вивчення політичного мислення суспільства та його політичної поведінки.

Відомо, що з кінця 50-х років минулого сторіччя зацікавлення цією проблематикою виникло у ФРН, передовсім у зв'язку з вивченням риторики соціал-демократів [Klempereger 1947]. Доцільно наголосити, що вивчення політичної мови було ініційоване наступними чинниками. По-перше, внутрішніми потребами лінгвістичної науки, яка у різні періоди своєї історії зверталася до реальних сфер функціонування мови. По-друге, власне політологічними проблемами вивчення політичного мислення, його зв'язку з політичною поведінкою, необхідністю побудови передбачуваних моделей у політології та розробки методів аналізу політичних текстів і текстів засобів масової інформації. Третім фактором виступає соціальне замовлення, ініціатором якого є певна частина суспільства, що прагне зрозуміти суть політичної комунікації [Баранов 2001].